

WAAR IS RUDY KOUSBROEK?

Wat zou Rudy Kousbroek zelf hebben gevonden van het aan zijn werk gewijde proefschrift, waarop de literatuurhistoricus Rudy Schreijnders op 20 december 2017 tot doctor aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht promoveerde? Zelf was Kousbroek bepaald niet het prototype van een academicus. Zijn studie Wiskunde en Natuurwetenschappen in Amsterdam brak hij in 1950 al na twee jaar af om naar Parijs te verhuizen, en de daar aangevangen studies Japans en Chinees voltooide hij evenmin. In zijn *Anatbema*-bundels stak Kousbroek nogal eens de draak met het academisme. Zo wijdde hij in 'Proefondervindelijke wijsbegeerte' een beroemd geworden satire aan de "uitvinding van de seksualiteit" op 7 maart 1869.

Toch was Kousbroek bepaald niet ongevoelig voor aandacht uit academische hoek, getuige zijn aanvaarding van het eredoctoraat dat de Universiteit van Groningen hem in 1994 verleende. En sommige academische dissertaties konden rekenen op zijn gretige aandacht. Dat gold bijvoorbeeld voor die van Jet Bakels uit 2000, maar die was dan ook getiteld *Het verbond met de tijger* en gewijd aan beelden van mensenetende dieren in Kerinci, Sumatra. De combinatie van het voormalig Nederlands-Indië met het onderwerp dieren was bij Kousbroek natuurlijk in de roos.

Kortom, als het onderwerp hem boeide en het boek goed geschreven was, dan hoefde de academische oorsprong voor Kousbroek beslist geen bezwaar te zijn. Als we op die manier tegen de dissertatie van Schreijnders aankijken, *Rudy Kousbroek in de essayistisch-humanistische traditie*, verschenen als Deel 22 in de serie Humanistisch Erfgoed bij uitgeverij De Papieren Tijger, dan lijkt het glas goeddeels, maar toch niet helemaal gevuld te zijn.

Het meest geslaagde deel van het boek is het forse hoofdstuk 5 (pp. 148-328), waarin Schreijnders, na een korte biografische inleiding over Kousbroek, een uitvoerige en met veel voorbeelden gestaafde analyse geeft van diens essays en de belangrijkste, terugkerende onderwerpen waarmee de schrijver zich in zijn werk heeft beziggehouden. Als

Rudy Kousbroek © Literatuurmuseum

een kleine, op zichzelf staande monografie is dit hoofdstuk zonder meer de moeite waard, al had ik wel wat meer willen lezen over Kousbroek als bestrijder van politieke ideologieën zoals het maoïsme of Kousbroek als intellectueel in de traditie van de Franse theoretici uit de jaren 1960 en 70. Wat dat laatste betreft: niet voor niets koos Kousbroek een citaat van Roland Barthes als motto voor zijn eerste *Anatbema*-bundel en de naam van die invloedrijke Franse essayist en semioloog had in deze dissertatie beslist een paar maal voorbij moeten komen. Hetzelfde geldt voor andere belangrijke Franstalige literaire en intellectuele figuren als Claude Lévi-Strauss, Patrick Modiano, Marcel Proust, Raymond Queneau, Roland Topor. Die ontbreken allen, terwijl zij onmiskenbaar tot de vaste geestelijke bagage behoren waarmee de essayist Rudy Kousbroek de wereld tegemoet trad.

Schreijnders heeft zich met het oog op zijn promotieonderzoek afgevraagd in welke traditie het schrijverschap van Rudy Kousbroek het beste gezien kan worden. Dat is een prikkelende, uitda-

Gerard Reve en Rudy Kousbroek, foto uit besproken boek © privécollectie Sarah Hart, weduwe van Kousbroek

Een proefschrift over Kousbroek? Zelf was hij bepaald niet het prototype van een academicus

gende en niet zo gemakkelijk te beantwoorden vraag, kijkend naar de talloze invloeden, inspiratiebronnen en thema's die er in zijn werk te vinden zijn. Om deze vraag hanteerbaarder te maken heeft Schreijnders haar dan ook beperkt tot een veel kleinere onderzoeksvraag, die luidt: "In hoeverre kan de essayist Rudy Kousbroek worden beschouwd als representant van de essayistisch-humanistische traditie waartoe ook Montaigne en Multatuli kunnen worden gerekend?" Deze verkleining tot een veel overzichtelijker kernvraag (met daarin de clausulering "in hoeverre", tweemaal het werkwoord "kunnen" plus de toevoeging "ook" bij de genoemde twee andere auteurs), maakt het allemaal een stuk minder spannend. Op deze manier staat de uitkomst van het zogenaamd nog te verrichten onder-

zoek al vanaf het begin als het ware ontkurkt en op kamertemperatuur klaar, en hoeft de conclusie alleen nog maar in het door de lezer bijgehouden glas te worden uitgeschonken: inderdaad, de essayist Rudy Kousbroek kan worden beschouwd als representant van de essayistisch-humanistische traditie waartoe ook Montaigne en Multatuli kunnen worden gerekend.

De exercitie op basis waarvan Schreijnders tot een omschrijving van die zogenaamde essayistisch-humanistische traditie komt, verloopt mede aan de hand van een aan Wittgenstein ontleend concept van "familiegelekenissen" tussen schrijvers. Op vijf kenmerken – mens en wereld, (zelf)kritische kijk, grensgangerschap, autonomie/tegendraadsheid en tot slot de inzet van stijl en ironie – vinkt hij de overeenkomsten en verschillen tussen Montaigne, Multatuli en Kousbroek af.

Helemaal bevredigend is die uitkomst toch niet, op de eerste plaats niet omdat de lezer hem al vanaf de titelpagina voelde aankomen, op de tweede plaats niet omdat Kousbroek ook in zoveel

andere intellectuele, literaire en culturele tradities staat: de Indische traditie, de atheïstische traditie, de autobiografische traditie, de exil-traditie, enzovoort. Dat hij met zijn essays schatplichtig is geweest aan Montaigne als de moderne uitvinder van dat genre, ligt als constatering zeer voor de hand. En dat hij net als zoveel andere twintigste-eeuwse Nederlandse essayisten (W.F. Hermans, Hugo Brandt Corstius, Atte Jongstra, Gerrit Komrij, enz.) inspiratie heeft geput uit Multatuli's *Ideën*, is onvoldoende reden om het schrijverschap van Kousbroek exclusief op het verlengde van een lijn Montaigne-Multatuli te beschouwen.

Bovendien is die lijn Montaigne-Multatuli op zichzelf al een zeer dunne: de schrijver van de *Max Havelaar* noemt de auteur van *De Essays* in zijn hele werk slechts twee keer! En dat Kousbroek bijvoorbeeld, net als die beide voorgangers, een "geniale stijl" bezat en veelvuldig het middel van de ironie gebruikte (zoals in een schema op p. 344 in kaart gebracht), schiet als bewijsvoering voor een bijzondere verbinding tussen deze drie schrijvers tekort. In plaats van Multatuli zou bijvoorbeeld ook heel goed Conrad Busken Huet als verbindende figuur tussen Montaigne en Kousbroek in geplaatst kunnen zijn. Een dwingende onderbouwing waarom in dit verband voor Multatuli is gekozen ontbreekt.

Dit alles neemt niet weg dat het genoemde hoofdstuk 5 een interessante aanwinst is in de secundaire literatuur over Rudy Kousbroek, een schrijver wiens werk in feite alles in zich heeft om klassiek te worden: hij was een gezaghebbende en hoogst individualistische chroniqueur van zijn tijd, een inhoudelijk veelzijdige en in zo goed als alle literaire genres actieve auteur, iemand wiens ongelooflijke essayistische productie samenvalt met wat achteraf de bloeitijd geweest blijkt te zijn van de Nederlandse "journalistiek supplement"-cultuur.

Maar voor een dergelijke modern-klassieke status is wel nodig dat er nu zonder uitstel een serieus begin wordt gemaakt met de uitgave van zijn verzameld werk. De onlangs verschenen brieven van Kousbroek aan Reve (helaas zonder de brieven in omgekeerde richting) in de kleine uitgave *Seks, natuurlijk, maar vooral orde*, smaakt opnieuw naar verdere ontsluiting van de ongebundelde en ongepubliceerde Kousbroek. Dat was eerder al het geval met de (gelukkig wel tweezijdig uitgegeven) briefwisseling tussen Kousbroek, diens eerste echtgenote Ethel Portnoy en W.F. Hermans.

De in *Seks, natuurlijk, maar vooral orde* opgenomen brief aan Gerard Reve gedateerd 11 mei 1985, eerder al eens als aparte tekst bibliofiel uitgegeven door Bébert, bevat de meest compacte verwoording van wat je de kousbroekiaanse existentiële filosofie zou kunnen noemen. Een filosofie die zowel intrigerend als ontroerend is, in diezelfde vermenging van het emotionele en het rationele die zijn essays zo'n onverwisselbare, zoekende toon geeft, en dat alles in een sprankelend heldere stijl. De schrijver Rudy Kousbroek lijkt simpelweg niet in staat geweest te zijn om iets oninteressants te schrijven. Tegen die achtergrond verbaast het niet dat ook een academische analyse van zijn werk of een klein en onvolledig bundeltje met zijn brieven zich met zoveel smaak en intens genoeg laten lezen.

MAARTEN ASSCHER

RUDY SCHREIJNDERS, *Rudy Kousbroek in de essayistisch-humanistische traditie*, Humanistisch Historisch Centrum / De Papieren Tijger, Utrecht / Breda, 2017, 398 p.

RUDY KOUSBROEK, *Seks, natuurlijk, maar vooral orde* (bezorgd door Sarah Hart en Lien Heyting, met een voorwoord van Tijs Goldschmidt), Atlas Contact, Amsterdam, 2017, 160 p.